

منظر ورودی؛ دریچه ادراک شهر

... و ابتدای هر چیزی مهم است. در لغت‌نامه دهخدا، ورودی منسوب به ورود دانسته شده و ورود به معنای رسیدن و وارد شدن است. آن چه انسان می‌آفریند انتقال‌دهنده اندیشه‌های اوست. برای این که دیگران بتوانند این پیام را دریابند باید راهی به درون مجموعه منظم این پدیده‌ها بیابند. ورود به یک مجموعه منظم، زمانی به درستی و با اطمینان انجام می‌شود که واردشونده بتواند پیش از ورود، دریافته‌ی سریع از تمامی مجموعه به‌دست آورد. مطلع یک غزل، روحیه کلی حاکم بر تمامی آن را به خواننده منتقل می‌کند. ورودی یک بافت به همین گونه سیمای کلی و فضای بافت را به بیننده می‌نمایاند (رشید شمالی، ۱۳۷۵). ورودی‌ها به‌عنوان اولین نقطه از مجموعه شهر مطرح هستند که اکثر مسافران با آن برخورد دارند و عمده تصویر اولیه از شهرها را شکل می‌دهند. لذا کیفیت آن‌ها در شکل‌دهی ذهنیت مخاطبان در رابطه با شهری که پیش‌رو خواهند داشت، بسیار موثر است (رهپیمان، ۱۳۸۴).

انسیه قوام پور
کارشناس ارشد معماری منظر

ورودی شهر محدوده‌ای است که قلمرو طبیعت را از محیط مصنوع و تمدن متمایز می‌کند و آگاهی‌دهنده حضور در قلمرو دیگر است. ورودی، اتصال دهنده شهر با جامعه فراتر و طبیعت نامحدود است. این فضا می‌تواند معرف شخصیت شهر باشد. مخاطب به هر قصد و از هر نوعی با رسیدن به این فضا احساس حضور و تعلق به شهر کرده و با زبان شهر آشنا می‌شود و بدین‌صورت شهر برای او به‌تدریج خوانا می‌شود و لذا با محیط ارتباط آشنایی برقرار می‌کند. به این دلیل ورودی شهر معرف ویژگی‌های شهر و مرتبط با موقعیت‌های اصلی شهر است و از آن‌جا که با تعداد بی‌شماری مخاطب برخورد دارد باید از یک زبان مشترک، نشانه‌ها، زمینه عمومی و لایه‌های نمادینی برای پیوند، برخوردار باشد (گروتز، ۱۳۷۵).

بررسی سیر تحول فضای ورودی شهرها از گذشته تا به امروز مبین تحولات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و فناوری است که با گذشت زمان الگوهای زیستی جوامع را در سکونتگاه‌های هر سرزمین تحت‌تأثیر قرار داده است (بحرینی، ۱۳۸۲). با تغییر یافتن مقیاس شهر در مدتی کوتاه، منطبق به کارگرفتن مجدد عناصر متعارف معماری در تعریف حدود شهر با تردید همراه شده است. با تغییر یافتن مقیاس شهر، وارد شدن مقوله‌ای به نام سرعت و تأثیر آن بر نحوه درک انسان، این سوال مطرح می‌شود که ورودی شهرهای امروز باید چگونه باشند؟ شامل چه اجزا و عناصری باشند؟ مقیاس، اندازه و شکل آن‌ها باید چگونه باشد؟

این مقاله درصدد است با شناسایی دلایل ناکارآمدی ورودی شهرهای امروزی اصول و معیارهایی را جهت طراحی ورودی‌ها ارائه دهد و بخشی از سوالات مطرح‌شده را پاسخ گوید.

آسیب شناسی ورودی شهرهای امروز ایران

آن چه امروزه در ورودی شهرها مشاهده می‌شود، تنها تقلیدی ناآگاهانه از کالبد و شکل ظاهری دروازه‌هاست بدون آن که نقش و جایگاه آن‌ها در ساختار شهر تعریف مشخصی داشته باشد. ورودی‌های امروز که تنها به عنوان عنصری جهت مشخص کردن محدوده شهر عمل می‌کنند، عناصری تزیینی هستند که در میانه میدان ورودی شهرها جای گرفته‌اند.

موضوعی دیگر که تقریباً در تمام ورودی‌های امروز شهرهای ایران می‌توان دید عدم توجه به سرعت و مسیر حرکت ناظر است. ورودی تمام شهرهای امروز در انتهای کریدوری از کاربری‌های ناهمگون شکل گرفته‌است. ورود ناآگاهانه به عنوان عاملی که سرعت حرکت ناظر را تغییر می‌دهد عاملی تأثیرگذار بر ابعاد، مقیاس و فرم ورودی‌هاست. امری که بی‌توجهی به آن موجب ناکارآمدی آن‌ها در شهرهای امروز شده است. "بافت لبه و ورودی شهر امروز، حتماً مقیاس و ترکیبی متفاوت از شهر قدیم خواهد داشت هر چند که مفهوم بنیادین ورودی همان است" (رشید شمالی، ۱۳۸۵).

بی‌توجهی به زمینه، مسئله‌ای است که موجب بی‌هویتی هر چه بیشتر شهرهای امروز شده است. ورودی شهرها فارغ از زمینه‌شناختی آن، با فرم‌ها و اشکالی مشابه یکدیگر ساخته می‌شوند که بار معنایی خاصی را به دنبال ندارند. ورودی شهری کوهستانی با ورودی شهری کویری تفاوتی به لحاظ فرم ندارد و هیچ کدام بر حفظ منظر زمینه تأکیدی ندارند. توجه به زمینه و تأکید بر حفظ و بیان عناصر شاخص آن موجب می‌شود تا ورودی، شخصیتی تعریف شده پیدا کند و به عنوان بخشی از زمینه درآید و بازگوکننده ویژگی‌های آن باشد.

تحلیل موقعیت ورودی‌های شهرها و آسیب‌شناسی آن‌ها نشان می‌دهد که ناکارآمدی آن‌ها به سه دلیل عمده ذیل اتفاق افتاده است:

- عدم باز تعریف نقش ورودی‌ها در سازمان فضایی شهرهای امروز
 - عدم شناخت درست از انسان، نحوه ادراک او از منظر و عوامل تأثیرگذار بر آن
 - عدم توجه به بستر، زمینه و موقعیت قرارگیری ورودی و نادیده گرفتن ارزش‌های طبیعی سایت
- هر کدام از دلایل و عوامل ذکر شده می‌تواند تأثیرات بنیادینی در شکل و فرم ورودی‌ها بگذارد. بررسی چگونگی تأثیرگذاری این عوامل بر شکل و کالبد و کارکرد ورودی‌ها، می‌تواند اصول طراحی آن‌ها را تبیین کند.

چرا هیچ‌کس به استقبال ما نمی‌آید؟

آن‌چه امروزه در ورودی شهرها مشاهده می‌شود، تنها تقلیدی ناآگاهانه از کالبد و شکل ظاهری دروازه‌هاست بدون آن که نقش و جایگاه آن‌ها در ساختار شهر تعریف مشخصی داشته باشد. ورودی‌های امروز که تنها به عنوان عنصری جهت مشخص کردن محدوده شهر عمل می‌کنند، عناصری تزیینی هستند که در میانه میدان ورودی شهرها جای گرفته‌اند.

در تهران قدیم، عناصر غالب شهر عبارت است از: ۱- دیوارهای شهر ۲- ارگ حکومتی ۳- بازار شهر، کاروانسراها، تیمچه‌ها، قیصریه‌ها و ... ۴- گذرهای اصلی ۵- دروازه‌ها (منصوری، ۱۳۸۳)

مبانی طراحی ورودی‌ها

با توجه مباحث عنوان شده می‌توان چنین عنوان کرد که برنامه‌ریزی برای ورودی شهرها باید پس از پاسخگویی به سوالات ذیل انجام گیرد:

ورودی چه نقش و کارکردی در ساختار فضایی شهر خواهد داشت؟ نحوه حرکت، مسیر حرکت و نحوه ورود به شهر چگونه خواهد بود؟ عناصر منظرین سایت کدام‌ها هستند؟

پاسخ به سوال اول تأثیر خود را در برنامه ریزی فعالیت‌ها و عملکردهای ورودی خواهد گذاشت. این‌که ورودی نقش نشانه‌ای دارد و یا نقش ارتباطی و یا نقش مبدل حرکتی می‌تواند در برنامه‌ریزی تأثیر فراوانی بگذارد.

در گذشته ورودی‌ها بر روی دیوار اصلی شهر و در نقطه شروع راه تجاری (بازار) قرار داشتند. از آن‌جا که ورودی‌ها محل انجام تبادلات اقتصادی، اسکان موقت کاروان‌ها و مکان انجام مراسم اجتماعی بودند. در گذشته ورودی‌ها نه تنها نقطه شروع شهر و مرز بین درون و بیرون به حساب می‌آمدند بلکه نقطه کانونی مهمی نیز به شمار می‌رفتند. ورودی‌ها شناسه شهر محسوب می‌شدند و در شکل‌گیری ساختار ذهنی مسافران از شهر نقشی اساسی داشتند.

دروازه‌های بیرونی و فضاهای پیرامونی آن‌ها دارای عملکردهای ارتباطی، نظارتی، امنیتی، اقتصادی، اجتماعی نظیر گذران اوقات فراغت، مجازات محکومین، تماس‌ها و مبادلات اقتصادی، بدرقه و استقبال بودند (سلطانزاده، ۱۳۷۲). با این تعاریف زمینه شکل‌گیری فضایی پیرامون دروازه ورودی و بسط مفهوم ورودی از یک مرز و یا سطح عمودی برای عبور که با عنصر شاخص دروازه تعریف می‌شد به فضایی خاص از نظر عملکردی تبدیل می‌شد.

پاسخ به سوال دوم موجب می‌شود تا ورودی نه به عنوان یک نقطه بلکه به صورت مسیر تعریف شده مجموعه‌ای از سکانس‌های متوالی را برای ناظر به نمایش بگذارد تا بتواند احساس ورود را در بیننده ایجاد کند. مکان‌یابی و تعیین فرم و مقیاس ورودی در این مرحله اتفاق می‌افتد.

با حرکت در فضا، محیط اطراف به صورت توالی محرک‌های بصری تجربه می‌شود و نسبت به میزان ارتباط بین محرک‌های مختلف در یک فضا، آن فضا به صورت فضایی منسجم درک شده و حس خاصی نسبت به آن مکان پیدا می‌شود. در این حالت، فضا دارای حس مکانی قوی و پرمعنایی خواهد شد و پیوسته و کامل به نظر می‌رسد. ولی اگر عناصر موجود در فضا، پیوستگی و ارتباط لازم را با یکدیگر نداشته باشند، فضا مبهم و ناپهناجر جلوه می‌کند و از نظر بصری، فاقد انسجام و حس مکان خواهد بود (توسلی، ۱۳۶۷). فرد در حرکت تصویرهای مختلفی را به دنبال هم می‌بیند که به صورت صحنه‌های مختلفی به نمایش درآمده و فرایند بصری حرکت در محیط را تداعی می‌کنند. این صحنه‌های مختلف توسط محرک‌هایی که در طول مسیر وجود دارند، به ذهن آورده می‌شوند. محرک‌ها معمولاً مربوط به وقایع و روابط بین آن‌ها، گره‌ها و محل‌های خاص هستند.

پاسخ به سوال سوم نیازمند بررسی منظر ذهنی (درک ذهنیت مردم از شهر و عوامل غیر کالبدی چون خاطرات جمعی، معنا و ...) و منظر عینی (عوامل و نشانه‌های بصری چون شبیه، رنگ، پوشش گیاهی، دید و منظر طبیعی) است. شناسایی عوامل منظرین سایت نیز تأثیر خود را بر مکان‌یابی فعالیت‌ها، تعریف کریدورهای دید، طراحی جز فضاها، فرم، شکل و مقیاس آن‌ها خواهد گذاشت.

جمع‌بندی

در پایان فاکتورهای تأثیرگذار بر طراحی ورودی‌ها و شرایط لازم دست‌یابی به طراحی ورودی شهری در قالب دستورالعمل‌های ذیل بیان می‌شود:

- نقش و کارکرد مناسب ورودی در شهر متناسب با ویژگی‌های آن تعریف شده باشد.
- اتصال آن با عناصر ساختاری شهر برقرار شده و جایگاه آن در سازمان فضایی شهر مشخص و تبیین شود.
- ورودی نه یک فضای ایستا بلکه مسیری جهت‌گذار و انتقال‌دهنده دیده شود.
- عوامل مؤثر بر نحوه ادراک همچون، مقیاس، محصوریت، سرعت و جهت حرکت در طراحی لحاظ شود.
- طراحی با شناخت صحیح از منظر بستر پروژه صورت گیرد.

ورودی امروز تقلیدی ناآگاهانه از دیروز

منابع

- رشید شمالی، پریسا و شکوهی‌نیا، شهرام (۱۳۷۵) ورودی شهر کرمان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه تهران.
- رهپیمان (۱۳۸۴) مقاله‌ای پیرامون ورودی‌ها.
- سلطان‌زاده، حسین (۱۳۷۲) فضاهای ورودی در معماری سنتی ایران، شرکت توسعه فضاهای فرهنگی، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- توسلی، محمود (۱۳۶۷) قواعد و معیارهای طراحی فضایی شهری، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.
- پورگ‌گروت (۱۳۷۵) زیباشناسی در معماری، ترجمه دکتر جهان‌شاه پاکزاد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- بحرینی، حسین (۱۳۸۲) تدوین اصول و ضوابط طراحی محیطی ورودی شهر، مجله محیط‌شناسی دانشگاه تهران.

در گذشته ورودی‌ها نه تنها نقطه شروع شهر و مرز بین درون و بیرون به حساب می‌آمدند بلکه نقطه کانونی مهمی نیز به شمار می‌رفتند. ورودی‌ها شناسه شهر محسوب می‌شدند و در شکل‌گیری ساختار ذهنی مسافران از شهر نقشی اساسی داشتند.